

Queer-historian avoimet menneisyydet

RIIKKA TAAVETTI¹

Sandra Hagman käsittelee teoksessaan *Seitsemän kummaa veljestä* yksittäisten miesten tarinoiden avulla Suomen modernisaatiota. Tutkimuksensa alussa Hagman kuvaa, että teos ei kerro ”suomalaisista homoista historiassa”, vaan siitä, millaisia merkityksiä miesten väliselle halulle on annettu eri aikoina.² Tällaista näkökulmaa menneisyyden seksuaalisuuteen voi pitää queer-historiallisena, ”outouttavana” katseena menneisyyden seksuaalisuutta ja sukupuolta rajanneisiin normeihin sekä näihin normeihin sopimattomiin ihmisiin. Tarkastelen tässä artikkelissa suomalaisen historiankirjoituksen näkökulmia queer-teoreettisesti kiinnostaviin keskusteluihin ajasta, historiasta ja aineistojen hiljaisuuksista. Kysyn, millaisia perspektiivejä suomalainen tutkimus tarjoaa ja millaisia metodologisia ja teoreettisia oivalluksia suomalaisesta keskustelusta on löydettävissä.

Artikkelissani käsittelen ensin queer-teorian suhdetta aikaan yleisesti sekä erityisesti historian tutkimusta koskeviin kysymyksiin lineaarisuudesta ja edistyksestä. Sitten pohdin, miten queer-teoria on muuttanut käsitystä seksuaalisuuden ja sukupuolen marginaaleja kar-

---

1 Kiitän tutkijatohtori Julian Honkasaloa, dosentti Jukka Lehtosta sekä *Ajankohta*-vuosikirjan referee-arvioijia ja vuosikirjan toimittajakollegoitani kommentista, jotka auttoivat ajattelemaan uudelleen ja parantamaan tätä artikkelikäsitteitä.

2 Hagman, Sandra 2016: *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Helsinki, Gaudeamus, 7.

toittavan historiantutkimuksen kohteesta ja kuinka erilaiset genealogiat ovat osa queer-historiallista tutkimusta. Lopuksi tarkastelen, millaisia näkökulmia queer-historia on avannut tutkimuksen metodeihin, lähteisiin ja hiljaisuuksiin. Avoimien tulevaisuuksien näkökulma, tämän *Ajankohta*-vuosikirjan teema, kulkee mukana läpi artikkelin, mutta tekstin päätteeksi pohdin vielä erikseen, miten menneet tulevaisuudet avautuvat (tai sulkeutuvat) tutkimuksessa.

Suomessa homo- ja lesbohistorian tutkimus akateemisena työnä alkoi laajamittaisemmin vasta queer-teorian kehittymisen jälkeen, eli 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla.³ Queer-tutkimus on puolestaan esitetty aiemman homo- ja lesbotutkimuksen kritiikkinä. Suomalainen queer-historiankirjoitus tarjoaakin mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella, miltä queer-teorian tuottama muutos näyttää, kun sitä edeltänyttä historiantutkimuksen vaihetta, vakiintunutta ja identiteettilähtöistä homo- ja lesbohistoriantutkimusta, ei ole Suomen osalta olemassa.⁴ Tarkoitukseni onkin vastustaa tässä kirjoituksessa ajatusta, että queer-teoria olisi vain ulkomaista lainaa, jota korkeintaan sovelletaan Suomen ja muiden (semi)periferioiden olosuhteisiin vähän jälkijunassa.⁵ Pohdin, millaisia uusia teoreettisia oivalluksia suomalaisessa queer-historiantutkimuksessa on syntynyt.

Käytän tarkasteluni lähtökohtana neljää suomalaisen homoseksuaalisuuden historiaa käsittelevää tutkimusta sekä historian tunnettuja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneita koskevaa

3 1980-luvulla suomalaista lesbohistoriaa oli käsitelty Terhi Saarisen haastatteluisissa, joita levitettiin itsekopioituna vihkosena (julkaistu 1990-luvulla: Saarinen, Terhi 1994: *Alussa oli kellari. Viisi belsinkiläistä lesbotarinaa*. Seta-Julkaisut 1. Helsinki, Seksuaalinen tasavertaisuus SETA), Seta-lehdessä sekä ensimmäisessä suomalaisessa homoseksuaalisuutta käsitelleessä tietokirjassa *Rakkauden monet kasvot*, joka ilmestyi vuonna 1984, ks. erityisesti Månsson, Ulf 1984: Synti, rikos, ihmisoikeus – oikeustaistelun historiaa ja nykypäivää. Teoksessa Sievers, Kai & Stälström, Olli (toim.) 1984: *Rakkauden monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta*. Espoo, Weilin + Göös, 331–357.

4 Sama eriaikaisuus ja tutkimuksen kritiikin kohteeksi asetetun vakiintuneen homo- ja lesbotutkimuksen puuttuminen koskee suomalaista queer-tutkimusta laajemminkin. Tutkimussuuntausten kehitymisestä ks. Juvonen, Tuula & Hekanaho Pia Livia 2008: *Leaving a Glorious Future Behind? Queer in the Finnish Academia*. *Trikster – Nordic Queer Journal* (2) <<http://trikster.net/2/juvonenhekanaho/1.html>>.

5 Ks. queer-teorian angloamerikkalaisen hegemonian kritiikistä erityisesti Itä- ja Keski-Euroopan näkökulmasta Mizielinška, Joanna & Kulpa, Robert 2011: *Contemporary Peripheries. Queer Studies, Circulation of Knowledge and East/West Divide*. Teoksessa Mizielinška, Joanna & Kulpa, Robert (toim.) 2011: *De-Centring Western Sexualities. Central and Eastern European Perspectives*. Farnham, Ashgate, 11–26.

tutkimuskeskustelua. Valitsemani neljä tutkimusta ovat julkaistuja väitöskirjoja tai julkaisemattomiin väitöskirjoihin perustuvia kirjoja. Koska olen kiinnostunut tutkimuksen aseoitumisesta queer-teoriaan ja etenkin sen käsityksiin ajasta, väitöskirjat ovat hedelmällisiä teoksia tällaisen keskustelun etsimiseen. Esimerkiksi lyhemmät artikkelit ja kulttuurituotteisiin liittyvät tutkimukset sisältävät vain vähän historiantutkimuksen luonteeseen tai lähteisiin liittyviä pohdintoja.⁶ Menneisyyden ihmisten homoseksuaalisuuden käsittelyn olen valinnut tarkasteluni kohteeksi, sillä tästä aiheesta on käyty keskustelua historiantutkimuksen sisällä ja sen rajoilla Suomessakin. Olen kiinnostunut pohtimaan suomen kielellä tutkimisen vaikutusta tutkimukseen ja siksi olen valinnut käsittelyyn nimenomaan suomenkielisiä tutkimuksia. Kaikki tutkimukset käsittelevät Suomen historiaa 1800-luvun lopulta eteenpäin, mitä pidän tarkastelun kannalta hyödyllisenä. Suhteellinen samanviitteisyys, tutkijoiden keskittyminen samaan aikakautteen ja maantieteelliseen alueeseen, helpottaa tutkimuksen erojen ja yhtäläisyyksien hahmottamista.⁷

Kiinnostavaa on, että vaikka kaikki analysoimani tutkimukset käsittelevät menneisyyttä, niistä vain yksi perustuu historiatieteessä hyväksytyyn väitöskirjaan ja sek in on hyväksytty ulkomaisessa yliopistossa. Sandra Hagmanin *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*, joka on käsittelemistäni tutkimuksista tuorein, perustuu hänen Euroopan yliopistoinstituutissa Firenzessä vuonna 2015 hyväksytyyn väitöskirjaansa.⁸ Tutkimus tarkastelee homoseksuaalisuuden tuloa yhteiskunnallisen kysymykseksi

---

6 Suomalaisen homoseksuaalisuuden historiaa käsittelevistä artikkeleista ks. erit. Mustola, Kati 2007a: Suomalaisen lesbo- ja homoliikkeiden historiaa. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) 2007: *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki, Like, 18–48; Mustola, Kati 2007b: Finland 1889–1999. A Turbulent Past. Teoksessa Rydström, Jens & Mustola, Kati (toim.) 2007: *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842–1999*. Amsterdam, Aksant, 215–256 ja Mustola, Kati 2006: Homoseksuaalisuus ja sota. Kahden veteraanin tarinat. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.) 2006: *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki, Jyväskylä, Minerva, 171–189. Kulttuurintutkimuksesta ks. erit. Hekanaho, Livia & Mustola, Kati & Lassila, Anna & Suhonen, Sami [ent. M.] (toim.): *Usin silmin. Lesbien katse kulttuuriin*. Helsinki, Yliopistopaino.

7 Ns. yleisen, eli muita maita kuin Suomea koskevan, historiantutkimuksen osalta tarkasteluuni olisi sopinut ainakin Linkinen, Tom 2014: *Same-Sex Sexuality in Later Medieval English Culture*. Crossing Boundaries. Amsterdam, Amsterdam University Press.

8 Hagman 2016, 296.

Suomessa mikrohistoriallisesti, hahmottamalla tätä muutosta seitsemän samansukupuolisesta ”haureudesta” eri vuosikymmenillä syytetyin miesten oikeustapausten avulla. Käsittelemistäni tutkimuksista vanhin, Jan Löfströmin jo vuonna 1999 julkaistu *Sukupuoliero agraarikulttuurissa*. ”*Se nyt vaan on semmonen*” on laajennettu versio hänen Essexin yliopiston sosiologian laitokselle 1990-luvun alkupuolella tekemästään väitöstutkimuksesta.⁹ Teoksessaan hän tutkii suomalaisen maaseutukulttuurin sukupuolikäsitystä erityisesti 1990-luvun homoseksuaalisuuskuvan näkökulmasta.

Ajallisesti näiden tutkimusten väliin osuvat kaksi muuta valitsemaani väitöskirjaa. Tuula Juvosen tamperelaista homoseksuaalisuuden sosiaalishistoriaa 1940-luvulta 1960-luvulle analysoiva tutkimus *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia* on viralliselta tieteenaltaan sosiaalipolitiikkaa, vaikka hän kuvaakin naistutkimusta tutkimuksensa keskeiseksi ”kainaloksi”¹⁰. Antu Soraisen *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa* taas edustaa tieteenaltaan naistutkimusta.¹¹ Moninaisesta tieteenalakirjosta huolimatta katson, että tämä pieni joukko tutkimuksia kattaa melko hyvin sen, mitä suomalaisessa tutkimuksessa on pohdittu queer-näkökulmasta Suomen historiaan. On selvää, että näiden tutkimusten analyysi antaisi aineksia myös laajempaan pohdintaan suomalaisesta queer-tutkimuksesta. Rajaan kuitenkin tässä artikkelissa käsitteleviä kysymyksiä, joita pidän historiantutkimuksen ja erityisesti menneiden tulevaisuuksien hahmottamisen kannalta oleellisina.

Siinä missä (valkoisten) homomiesten tutkimus – sekä tutkijan positiona että tutkimuskohteena ymmärrettynä – on dominoinut monien maiden queer-tutkimusta ja -historiaa, Suomessa naisten

9 Löfström, Jan 1999: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa*. ”*Se nyt vaan on semmonen*”. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 8. Vaikka Löfström on sittemmin siirtynyt tutkimaan ja opettamaan varsin toisenlaisia aiheita, hän palasi homoseksuaalisuuteen ja hiljaisuuksiin liittyviin kysymyksiin artikkelissaan Löfström, Jan 2015: Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? ”Homoseksuaalisuus” agraarikulttuurin perinneaineistoissa. Teoksessa Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.) 2015: *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere, Vastapaino, 121–135.

10 Juvonen, Tuula 2002: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere, Vastapaino, 8.

11 Sorainen, Antu 2005: *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsinki, Helsingin yliopisto.

tekemä ja naisia koskeva tutkimus on ollut vähintään yhtä yleistä.¹² Vaikka historian tutkimuksen valintoja ei voi suoraan selittää menneisyyden tapahtumilla ja niiden jättämällä lähteillä, silti voi olla merkityksellistä, että Suomessa naisten välinen ”haureus” oli kriminalisoitua, toisin kuin useimmissa muissa Euroopan maissa.¹³ Tästä syystä usein näkymättömiin jäävästä naisten välisen halun historiasta on olemassa myös oikeuslähteitä. Lisäksi kiinnostavaa on, että näistä tutkimuksista ainoastaan Hagmanin väitöskirja käsittelee edes osin Helsinkiä, eikä Helsingistä ole tehty kattavaa queer-historiallista tutkimusta samaan tapaan kuin monista muista suur- tai pääkaupungeista.¹⁴ Tämä on merkillepantavaa, koska kansainvälisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen leimallinen piirre on ollut keskittyminen metropoleihin, joiden tuottamia tiloja on pidetty jopa välttämättöminä esimerkiksi modernien homo- ja lesboidentiteettien kehitykselle.¹⁵

Queer-teorian aika ja paikka

Queer-käsite teoreettisena työkaluna syntyi akateemisesta ja poliittisesta aktivismista, joka oli seurausta 1980-luvun AIDS-kriisistä erityisesti Yhdysvalloissa.¹⁶ Kriisi osoitti assimilaation ja homoseksuaalisuuden tavanomaisuuden korostamiseen perustuvan politiikan rajallisuuden. Yhtäältä HIV:n leviäminen nosti homomiesten seksuaa-

12 Miesten ”katoamisesta” suomalaisessa queer-tutkimuksessa ks. Juvonen & Hekanaho 2008.

13 Naisten välinen seksi on ollut Suomen ohella kriminalisoitu Ruotsissa, Alankomaissa, Itävallassa, Kreikassa ja osassa Sveitsin kantoneita (Sorainen 2005, 4). Lisäksi Bulgariassa naisten välinen seksi oli rikollista vuosina 1950–1968 ilmeisesti ainoana sosialistimaana, joskin vaikuttaa siltä, ettei tämän pykälän perusteella koskaan tuomittu naisia (Roseneil, Sasha & Stoilova Mariya 2011: Heteronormativity, Intimate Citizenship and the Regulation of Same-Sex Sexualities in Bulgaria. Teoksessa Mizelińska, Joanna & Kulpa, Robert (toim.) 2011: *De-Centring Western Sexualities. Central and Eastern European Perspectives*. Farnham, Ashgate, 170).

14 Ks. kuitenkin Sorainen, Antu 2014: Two cities of Helsinki? One liberally gay and one practically queer? Teoksessa Cook, Matt & Evans, Jennifer V. (toim.) 2014: *Queer cities, queer cultures. Europe since 1945*. Lontoo & New York, Bloomsbury, 211–239.

15 Esim. Howard, John 2001: *Men Like That. A Southern Queer History*. Chicago, University of Chicago Press, 11–13 ja Juvonen, Tuula 2006: *Shadow Lives and Public Secrets. Queering Gendered Spaces in 1950s and 60s Tampere*. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 1 (1), 49–70.

16 Queer-käsitteen yhdysvaltalaisesta historiasta jo ennen AIDS-aktivismia sekä sen poliittisesta ja akateemisesta synnystä esim. Kornak, Jacek 2015: *Queer as a Political Concept*. Helsinki, Helsingin yliopisto, 16–40.

lisen erilaisuuden näkyväksi tavalla, joka oli ristiriidassa suhteessa monien homo- ja lesboliikkeiden omaksumaan samanlaisuuden retoriikkaan. Toisaalta osoittautui, etteivät päällisin puolin sallivat yhteiskunnat olleet halukkaita torjumaan homomiehiin kohdistuvaa uhkaa – homot nähtiin edelleen yhteiskuntien ulkopuolisina, joiden seksuaalista käyttäytymistä pidettiin AIDSin leviämisen syynä.¹⁷ Yhdysvalloissa queer on toiminut myös kritiikkinä normatiiviseksi, uusliberaaliksi ja kaupalliseksi miellettyä homokulttuuria ja -politiikkaa vastaan.¹⁸ Aktivismiin lisäksi queer-teorian tausta oli vankasti akateeminen ja se perustui homo- ja lesbotutkimuksen sekä feministisen tutkimuksen sisäiselle kritiikille.¹⁹ Lisäksi, kuten Jacek Kornak on analysoinut, queerin käsite mahdollisti poliittisen aktivismin ja akateemisen keskustelun rajojen häivyttämisen.²⁰

Ensimmäisille myöhemmin queer-teoreettisiksi mielletyille julkaisuille 1990-luvun alussa oli tyypillistä, ettei queer-käsitettä joko mainittu niissä lainkaan²¹ tai niiden suhde käsitteeseen oli jännitteinen.²² Edelleen queer pakenee täsmällisiä määritelmiä. Tämä määrittelämättömyys – hauraus, kuten Leena-Maija Rossi sitä Sara Ahmedin käsitteen kääntäen kutsuu²³ – onkin koko termin käyttökelpoisuuden perusteita. Lasse Kekin mukaan queer yhdistää yhtäältä homo-, lesbi- ja transtutkimuksen yhteisen sateenkaaren alle ja toisaalta kääntää kummastelevan katseen hetero- ja sukupuolinnormatiivisiin käytän-

---

17 Queer-teorian yhteyksistä AIDS-aktivismiin esim. Rossi, Leena-Maija 2017: Hauraus, korjaava ja parantamaton queer. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 11 (1), 1–18; myös Kornak 2015, 40–43.

18 Yhdysvaltalaisesta keskustelusta esim. Kekki, Lasse 2006: Pervon puolustus. *Kulttuurintutkimus* 23 (3), 14–16.

19 Queer-teorian kehityksestä laajemmin esim. Jagose, Annamarie 1996: *Queer Theory. An Introduction*. New York, New York University Press ja Kornak 2015.

20 Kornak 2015, 74–75, 81–83.

21 Esim. Butler, Judith 1999 [1990]: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York, Routledge ja Sedgwick, Eve Kosofsky 2008 [1990]: *Epistemology of the Closet*. Berkeley, University of California Press.

22 Näin voi sanoa esimerkiksi ensimmäisenä queer-käsitettä sen teoreettisessa merkityksessä käyttäneestä *Differences*-lehden teemanumeron johdannosta: de Lauretis, Teresa 1991: *Queer Theory. Lesbian and Gay Sexualities. An Introduction. Differences* 3 (2), iii–xviii. De Lauretisin esseestä ks. Kornak 2015, 85–92. Queer-käsitteen teoretisoinnin varhaisvaiheista myös Kekki 2006, 9–11.

23 Rossi 2017, 13–15.

töihin ja niitä horjuttaviin ilmiöihin.²⁴ Juuri käsitteen sitoutumattomuus pysyviin identiteetteihin ja joustavuus erilaisten ”outoksien” käsittelyssä tekee siitä käyttökelpoisen myös historian tutkimuksessa, jossa usein tarkastellaan aikaa ennen modernien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöidentiteettien kehittymistä.

Queer-teoria on levinnyt 1990-luvulta alkaen omaa syntykontekstiaan huomattavasti laajemmalle sekä akateemisesti että maantieteellisesti. Kun teoriaa on käännetty eri kielille ja sovitettu erilaisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, sen paikantuminen tiettyyn historialliseen aikaan ja tiettyihin angloamerikkalaisiin yhteiskuntiin on käynyt selväksi. Esimerkiksi Valerie Traub huomauttaa, että queer on rakentunut suhteessa aivan tietynlaisiin seksuaalisuuden ja sukupuolen ymmärtämisen tapoihin, eli kritiikkinä pysyviksi oletettuja homo- ja lesboidentiteettejä kohtaan. Siksi Traubin mukaan queeria ei pitäisi ajatella historiattomana ja universaalina vastarinnan, kritiikin ja kummastelun tapana, vaan ymmärtää sen asema omassa historiallisessa kehityksessään.²⁵ Queer-käsitteen teho on juuri sen sitoutumisessa tiettyyn aikaan ja paikkaan. Historiantutkimuksessa se tarjoaa subjektiivisen aseman, josta menneisyyttä tarkastellaan.

Suomalaisesta sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liikkeiden että homo- ja lesbotutkimuksen näkökulmasta katsottuna erot esimerkiksi Yhdysvaltojen historiaan ja tilanteeseen queer-teorian alkuvaiheessa ovat merkittävät. Suomessa AIDS ei aiheuttanut samantilaista epidemiaa kuin Yhdysvalloissa, vaan se saatiin hallintaan pitkälti suomalaisten terveysviranomaisten ja homoaktivistien yhteistyön avulla. Tarve torjua HIV:n leviämistä myös auttoi Setaa, jo siinä vaiheessa merkittävintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestöä, murtautumaan pois yhteiskunnan marginaalista, sillä AIDS-

---

24 Kekki, Lasse 2004: Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa Kekki, Lasse & Ilmonen, Kaisa (toim.) 2004: *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki, Like, 28–29.

25 Traub, Valerie 2013: The New Unhistoricism in Queer Studies. *PMLA. Publications of the Modern Language Association of America* 128 (1), 21–39.

kriisi osoitti, ettei miesten välisestä seksistä ole mahdollista vaieta.²⁶ Siinä missä esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Britanniassa AIDS-epidemia katkaisi kehityksen, jossa homoseksuaalisuus oli muuttunut – jos ei hyväksytyksi, niin ainakin siedetyksi – seksuaalisuuden muodoksi, tällaista muutosta ei tapahtunut vastaavassa mittakaavassa Suomessa.²⁷ Toki Suomessakin AIDS kovensi asenteita ja lisäsi syrjintää, mutta sen vaikutus ei ollut yhtä massiivinen kuin maissa, joissa homokulttuuri oli kasvanut näkyväksi jo ennen kriisiä.

Suomessa oli queer-teoreettisen keskustelun alkaessa 1990-luvun alussa pienimuotoista mutta aktiivista homo- ja lesbotutkimusta, joka järjestyi lähinnä opiskelijoista ja nuoremmista tutkijoista koostuneiksi eri yliopistoja yhdistäviksi verkostoiksi.²⁸ Kuitenkin akateemisena tutkimusaiheena, jota opetetaan (ensin sukupuolentutkimuksen, mutta sittemmin muidenkin oppiaineiden) kursseina ja josta tehdään väitöskirjoja ja muita tutkimuksia, lesbo- ja homotutkimus on vakiintunut Suomessa vasta queer-teorian kehittämisen aikoihin ja jälkeen. Tuula Juvonen ja Pia Livia Hekanaho huomauttavatkin, että tästä syystä Suomessa ei ollut myöskään sellaista lesbo- ja homotutkimuksen perinnettä, jota olisi ollut tarpeen kritisoida ja purkaa – eikä toisaalta homo- ja lesbotutkijoiden akateemisia asemia, joita olisi ollut tarpeen puolustaa.²⁹ Yhdysvaltalaisissa yliopistoissa, joissa lesbo- ja homotutkimus oli vakiintuneinta, queer-tutkimuksen kehittyminen näyttäytyi 1990-luvun puolivälissä osin sukupolvieronä. Esimerkiksi tuon ajan opiskelijoiden suhde myös lesbo- ja homohistoriaan oli merkittävästi erilainen kuin heitä vanhempien opettajien, sillä opiskelijat eivät enää

---

26 AIDS-kriisistä Suomessa Nikkanen, Hanna & Järvi, Antti 2014: *Karanteeni. Kuinka aids saapui Suomeen*. Helsinki, Siltala. Suomen AIDS-kriisistä pohjoismaisessa kontekstissa Rydström, Jens 2011: *Odd Couples. A History of Gay Marriage in Scandinavia*. Amsterdam, Aksant, 47–50. AIDS-kriisi myös osoitti tuolloin suomalaisessa lainsäädännössä olleen homoseksuaalisuuteen ”kehottamisen” kieltävän pykälän ongelmallisuuden: Mustola, Kati 2007b, 241.

27 Suhtautumisesta AIDSiin ja sen vaikutuksesta suhtautumiseen homoihin 1980-luvun Britanniassa, ks. esim. Cook, Matt 2017: AIDS, Mass Observation, and the Fate of the Permissive Turn. *Journal of the History of Sexuality* 26 (2), 239–272.

28 Juvonen & Hekanaho 2008.

29 Juvonen & Hekanaho 2008, suomalaisen queer-tutkimuksen historiasta myös Kekki 2006.

tunnistaneet itseään marginalisoinnin kuvauksiin keskittyneestä historiantutkimuksesta.³⁰

Joanna Mizielińska on pohtinut queer-teorian kääntämistä ja ei-amerikkalaiseen kontekstiin asettamista sekä analysoinut, kuinka queer-termi on Suomessa usein jätetty kääntämättä. ”Queer” on alkuperäiseltä käyttötarkoitukseltaan loukkaava sana, ja osa teorian merkitystä on tämän sanan positiivinen haltuunotto. Silti vastaavalla tavalla loukkaavat ja seksuaalissävytteiset suomennokset (kuten esimerkiksi ”pervo”) ovat kohdanneet Suomessa huomattavaa vastustusta.³¹ Suomeksi puhutaan yleensä queerista, mikä on omiaan häivyttämään käsitteen poliittiset ja historialliset paikantuneisuudet sekä piilottamaan sen seksuaaliset konnotaatiot.³² Toisaalta esimerkiksi pervo-sanan käyttäminen queer-termin käännöksenä voi sitoa sen myös ongelmallisella tavalla seksuaalisuuteen ja sulkea ulkopuolelleen sukupuolivähemmistöt ja sukupuolen moninaisuuden.³³ Kuten Mizielińska kirjoittaa, suomalaiset tutkijat ovat olleet luovia kehitellessään erilaisia, usein kertakäyttöisiä tai lyhytaikaisia, suomennoksia queerille.³⁴ Monet näistä ovat olleet verbimäisiä tai adjektiivinomaisia käytöltään, kuten ”vikuroida” tai ”outo”³⁵ – omissa tutkimuksissani olen käyttänyt queerin käännöksenä myös kuritonta.³⁶ Voikin ajatella, että erilaiset vakiintumattomat, hylätyt tai marginaaleissa elävät queerin käännökset ovat eräänlaisia teorian menneitä tulevaisuuksia, jotka ovat jääneet toteutumatta ja niihin liittyvät keskustelut ainakin toistaiseksi tutkimatta.

Tiina Rosenberg on kuvannut queer-käsitteen asettumista ruotsalaisen keskustelun osaksi ja arvioinut, että sen vieraus ja ulkomaalaisuus

---

30 Aikalaiskommenttina 1990-luvun muutoksesta Ablove, Henry 1995: *The Queering of Lesbian/Gay History*. *Radical History Review* 1995 (62), 44–57.

31 Mizielińska, Joanna 2006: *Queering Moominland. The Problems of Translating Queer Theory into a Non-American Context*. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 1 (1), 87–104.

32 Mizielińska 2006; Sorainen 2005, 37–38; Kekki 2006.

33 Tästä huomiosta erityiskiitos tutkijatohtori Julian Honkasalolle.

34 Mizielińska 2006, 91.

35 Käännöksistä Kekki 2006, 12–13.

36 Taavetti, Riikka 2015: ”*Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...*” *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 81, Seta-julkaisuja 25. Helsinki, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Seta.

on mahdollistanut käsitteen käytön myös identiteetin rakentamisen välineenä.³⁷ Vaikka queerin yksi tausta onkin identiteettipolitiikan kritiikissä, se on silti toiminut myös ilmeisen tarpeellisena ja käyttökelpoisena identiteettinä – ehkä tosin erityisen avoimena ajatuksille identiteetin rakentuneisuudesta ja epäluonnollisuudesta. Lisäksi, kuten osa queer-perusteista identiteetin kritiikkiä kommentoineista on huomauttanut, queerin suhde identiteetteihin ei ole välttämättä niin johdonmukainen kriittinen kuin innokkaimmat queer-teoreetikot ovat välillä tuntuneet kuvittelevan.³⁸ Nykyinenkin ”queer” on ainakin osittain päällekkäistä erilaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöidentiteettien kanssa kaikesta identiteettikritiikistään huolimatta.³⁹

Queer-tutkimuksen piirissä käyty keskustelu on avannut näkökulmia myös aikaa koskevaan teoretisointiin, ja keskustelussa on kritisoitu lineaarisia ja edistykseen perustuvia aikakäsityksiä.⁴⁰ Eräs teorian keskeisiä debatteja on käyty ”queer-utopismin” ja ”poliittisen negatiivisuuden” välillä, joista jälkimmäinen asettuu tulevaisuuteen suuntautuvaa paradigmaa vastaan korostamalla queer-halun kieltäytymistä reproduktiosta eli jälkeläisten tuottamisesta.⁴¹ Tässä mielessä queer voi tarkoittaa myös antiutooppista ja tulevaisuudelta sulkeutuvaa ajattelua. Keskeinen keskustelunavaaja antiutooppiseen suuntaan oli Lee Edelmanin vuonna 2004 julkaistu *No Future. Queer Theory and the Death Drive*, jossa hän hahmottaa sellaista suhtautumista aikaan, joka hylkääsi yhteiskunnan sitoutumisen tulevaisuuteen. Edelmanin mukaan kaikki politiikka, oli se sitten ”edistyksellistä” tai ”konservatiivista” on kiinni paremman tulevaisuuden odotuksessa, jota edustaa lapsen hahmo. Queer taas merkitsee hänelle kieltäytymistä tulevaisuuden ajatuk-

---

37 Rosenberg, Tiina 2008: Locally Queer. A Note on the Feminist Genealogy of Queer Theory. *The Graduate Journal of Social Science* 5 (2), 5–18.

38 Tästä kritiikistä erityisesti queer-historiantutkimuksen osalta Doan, Laura 2013: *Disturbing Practices. History, Sexuality, and Women's Experience of Modern War*. Chicago, The University of Chicago Press, erit. 72–80.

39 Traub 2013, 33.

40 Esim. Ferguson, Roderick A. & Edelman, Lee & Nguyen, Tan Hoang & Dinshaw, Carolyn & Freeman, Elizabeth & Freccero, Carla & Jagose, Annamarie & Nealon, Christopher & Halberstam, Jack [ent. J.] 2007: Theorizing Queer Temporalities. A Roundtable Discussion. *GLQ – A Journal of Lesbian and Gay Studies* 13 (2), 177–195.

41 Tätä keskustelua tiivistää Edenheim, Sara 2013: Lost and Never found. The Queer Archive of Feelings and its Historical Propriety. *Differences* 24 (3), 36–37.

sesta ja siksi myös odotusten sijoittamisesta lapsen symboliseen hahmoon.⁴² Edelmanille luopuminen tulevaisuusorientaatiosta tarkoitti samalla lineaarisen historiankertomuksen hylkäämistä.⁴³ Queer-teorian omalla historiallisella paikantuneisuudella on vaikutuksia myös sen käsitykselle ajasta. Kuten Carla Freccero on todennut, sekä juhlivalla että surevalla queer-ajan ymmärryksellä on yhteys siihen, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhteisöissä kuolema on ollut usein liian aikainen vieras.⁴⁴ Erityisesti 1980-luvulla alkanut AIDS-kriisi, mutta myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva väkivalta, ovat saaneet queer-teoriasta keskustelijat ajattelemaan niin henkilökohtaista kuin historiallista aikaakin toisin kuin ne saatettaisiin mieltää yhteisöissä, jotka eivät ole kohdanneet vastaavia tilanteita.⁴⁵ Toisaalta queer-aikaa koskevaa keskustelua on käyty myös kritiikkinä sukupuolineutraalia avioliittoa tavoittelevaa aktivismia ja siihen sisältyviä lopullisten tavoitteiden toteutumisen odotuksia kohtaan.⁴⁶ Näiden erilaisten queeriin ja aikaan liittyvien pohdintojen yhdistelmä – queer kadotettuna, tuhottuna tai sulkeutuvana menneisyytenä – antaa erityisen värin sille, miten mennyt, nykyinen ja tuleva kietoutuvat yhteen queer-historian tutkimuksessa.

Homoesivanhemmista queer-historiaan

Queer-näkökulma historiaan kehittyi 1990-luvun aikana tilanteessa, jossa esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa oli jo olemassa

42 Edelman, Lee 2004: *No Future. Queer Theory and the Death Drive*. Series Q. Durham, Duke University Press.

43 Edelman 2004, 4. Edelmanin antiutopismia on kritisoitu erityisesti lesbofeministisestä ja ei-valkoisesta näkökulmasta: ks. tiivistyksenä esim. Freeman, Elizabeth 2007: Introduction. *GLQ – A Journal of Lesbian and Gay Studies* 13 (2–3), 166–167; ks. myös Kornak 2015, 178–180. Edelmanin tulevaisuuden, lapsen ja heteroseksuaalisuuden yhdistämisen kritiikistä ks. Honkasalo, 2016: *Sisterhood, Natality, Queer. Reframing Feminist Interpretations of Hannah Arendt*. Helsinki, Helsingin yliopisto, 156–164.

44 Freccero, Carla & Menon, Madhavi & Traub, Valerie 2013: Historicism and Unhistoricism in Queer Studies. *PMLA – Publications of the Modern Language Association of America* 128 (3), 781.

45 AIDS-kriisin aiheuttamista katkoksista ja muistamattomuudesta (”unremembering”) homo- ja queer-liikkeistä ks. Castiglia, Christopher & Reed, Christopher 2012: *If Memory Serves. Gay Men, AIDS, and the Promise of the Queer Past*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

46 Tästä kritiikistä ja sen ongelmista erityisesti queer-ajan näkökulmasta Boellstorff, Tom 2007: When Marriage Falls. Queer Coincidences in Straight Time. *GLQ – A Journal of Lesbian and Gay Studies* 13 (2), 227–248.

homo- ja lesbohistorian traditio. Tässä traditiossa oli etsitty seksuaalisten vähemmistöjen historiaa, joka oli aiemmin jäänyt ja myös tietoisesti jätetty piiloon. Vuonna 1989 julkaistun kokoomateoksen nimi, *Hidden from History*⁴⁷, ”historialta piilotettu”, kuvaa hyvin tätä tutkimusotetta. Kuten kokoelman toimittajat George Chauncey, Martin Duberman ja Martha Vicinus johdantonsa alussa kirjoittavat, homoseksuaalisuuden historiaa on todella piilotettu ja tuhottu: esimerkiksi natsit tuhosivat vuonna 1933 Magnus Hirschfeldin instituutin kokoelmat ja Alfred Kinseyn tutkimusrahoitus loppui 1950-luvun Yhdysvalloissa osin siksi, että Kinseyn työ oli normalisoitunut erityisesti miesten homoseksuaalisuutta.⁴⁸ Kirjoittajat kuvaavat, miten homojen ja lesbojen oikeuksia ajaneen poliittisen liikkeen toiminta on tehnyt mahdolliseksi myös lesbojen ja homojen historian tutkimisen – tosin ei ilman riskejä tutkijan uralle. Kirjoittajien mukaan akateeminen historiantutkimus hylki pitkään seksuaalisuuden historian näkökulmia, ja ensimmäiset tutkimukset syntyivät yhteisölähtöisissä hankkeissa yliopistojen ulkopuolella.⁴⁹ Suomessa lähimmäs tällaisia yhteisölähtöisiä hankkeita tulevat lesbohistorialliset haastattelu- ja elämäntarina-antologiat 1980- ja 1990-luvuilta.⁵⁰

Historiantutkimuksen piirissä queer on tarkoittanut mahdollisuutta – ja myös vaatimusta – luopua menneisyyden selkeiden identiteettien ja itsetietoisten vähemmistöjen edustajien etsimisestä. Tämä tutkimuksen aiempi tavoite oli tosin kyseenalaistunut jo 1980-luvun lopulla, kun keskustelu konstruktionistisen ja essentialistisen seksuaalisuusnäkemysten välillä oli päätyneet siihen, että konstruktionis-

---

47 Duberman, Martin & Vicinus, Martha & Chauncey, George, Jr. (toim.) 1989: *Hidden from History. Reclaiming Gay and Lesbian Past*. New York, Meridian.

48 Chauncey, George, Jr & Duberman, Martin & Vicinus, Martha 1989: Introduction. Teoksessa Duberman, Martin & Vicinus, Martha & Chauncey, George, Jr. (toim.) 1989: *Hidden from History. Reclaiming Gay and Lesbian Past*. New York, Meridian, 1. Kinseystä ja homoseksuaalisuudesta, ks. myös Bauer, Heike 2012: Sexology Backward. Hirschfeld, Kinsey and the Reshaping of Sex Research in the 1950s. Teoksessa Cook, Matt & Bauer, Heike (toim.) 2012: *Queer 1950s. Rethinking Sexuality in the Postwar Years*. Lontoo, Palgrave Macmillan, 133–149.

49 Näistä riskeistä sekä siitä, miten marginaalisissa asemissa monet varhaisista homo- ja lesbohistorian tutkijoista työskentelivät, kirjoittaa myös Rubin, Gayle 2011: Blood Under the Bridge. Reflections on “Thinking Sex”. *GLQ – A Journal of Lesbian and Gay Studies* 17 (1), 18–19.

50 Saarinen 1994; Kaartinen, Auli & Kurkinen, Marjaana & Malinen, Outi & Pakkanen, Johanna (toim.) 1992: *Toisenlaisia naisia. Elämäntarinoita*. Helsinki, Meikänäinen.

mista oli tullut vallitseva (akateeminen) ajattelutapa.⁵¹ Kuten Gayle Rubin kuvaa, nykyisin on enää vaikea ymmärtää, miten muuten kuin konstruktionistisesti seksuaalisuutta voisi ajatella ja käsitys, jonka mukaan esimerkiksi homoseksuaalisuus olisi historiallisesti muuttumaton ilmiö, tuntuu kovin vieraalta.⁵²

Verrattuna konstruktionistiseen näkemykseen, queer on puolestaan suunnannut tutkimuksen siihen, millaisia menneisyyden seksuaalisia ja sukupuolisia normeja rikkovia käytänteitä kummasteleva katse voi paljastaa. Queer-historia kysyy, mitä menneisyydestä voidaan kertoa, jos esimerkiksi homoseksuaalisuutta ilmiönä ei oleteta, vaikka sitten yhteiskunnallisesti rakentuneenakin, olemassa olevaksi.⁵³ Tällöin mielenkiinnon kohteeksi ovat nousseet paitsi normeja rikkovien ihmisten omat kokemukset ja käsitykset, myös se, miten heidät on eri aikoina ja erilaisissa historiallisissa tilanteissa ymmärretty. Tämä keskustelu on osaltaan tuottanut teoreettista pohdintaa siitä, millä tavalla nykyhetkestä lähtevä tarkastelu voi ottaa menneisyyden vastaan avoimena samalla, kun se yrittää löytää menneestä jotain nykyhetkelle tunnistettavaa.

Laura Doan on kuvannut muutosta lesbo- ja homohistorian tutkimuksesta queer-historiaan kutsumalla ensin mainittua esivanhempien genealogiaksi ("*ancestral genealogy*") ja jälkimmäistä queer-genealogiaksi ("*queer genealogy*"). Yhdessä nämä kaksi vaihetta, joista jälkimmäinen ei suinkaan ole korvannut ensimmäistä kokonaan, muodostavat Doanin ajattelussa genealogisen projektin. Doan yhdistää suuntauksia yhteisen käsitteen alle, sillä eroistaan huolimatta suuntauksilla on paljon yhteistä ja koska ne molemmat ammentavat Michel Foucault'n genealogian käsitteestä. Doanin mukaan queer-genealogiakin ottaa, identiteettikritiikistään huolimatta, lähtökohdaksi modernit seksuaali-identiteetit.⁵⁴

Suomessa esivanhempien genealogia lesbo- ja homohistorian muotona on ollut melko marginaalinen, koska akateemista lesbo- ja homohistorian tutkimusta on tehty vasta queer-teorian piirissä esi-

---

51 Kekki 2006, 8–9.

52 Rubin 2011, 18.

53 Juvonen 2002, 26–27.

54 Doan 2013, 58–93.

tetyt kritiikin jälkeen. Ehkä lähimmäs tätä muotoa tulee vuonna 2007 julkaistu *Sateenkaari-Suomi*-kokoelma. Sen toimittaneet Kati Mustola ja Johanna Pakkanen kuvaavatkin teosta matkaksi

historiaan, jota vielä vähän aikaa sitten ei näyttänyt olevan olemassa-kaan. Suomalaisen lesbo-, homo-, trans-, bi- ja queer-tutkimuksen synty ja kehittyminen ovat tehneet mahdolliseksi alkaa tutkia unohtettujen ja vaiennettujen historiaa.⁵⁵

Tämä kuvaus, joka suorastaan hämmästyttävällä tavalla muistuttaa melkein kaksi vuosikymmentä aiemmin julkaistun yhdysvaltalaisen kokoelman kehystystä, määrittää myös kirjan ”Kuka kukin on”-osiota, jota voisi pitää esimerkkinä ”litanismista”. Taidehistorioitsija Harri Kalhan ”litanismi”-termi tarkoittaa usein poliittista tarkoitusta täyttävää ”erilaisissa historiallisissa tilanteissa eläneiden yksilöiden niputtamista yhteen historiallisen jatkuvuuden ja samuuden illuusiota luovaksi nimilitaniaksi[.]”⁵⁶ ”Litanismia” voi siis pitää yhtenä muotona siitä, mitä Doan on myöhemmin kutsunut esivanhempien genealogiaksi, sillä molemmissa on keskeistä yli aikojen jatkuvan tunnistettavuuden korostuminen.

Sateenkaari-Suomi-kokoelmassa on esillä sosiologi Edvard Westermarck, jonka elämää artikkelin kirjoittaneen Antu Soraisen mukaan leimasi ”aikakauteen nähden harvinaisen avoin homoseksuaalisuus.”⁵⁷ Historiantutkijat Julia Dahlberg ja Niina Timosaari ovat ottaneet tällaiset kuvaukset Westermarckin yleisesti tunnettuna tosiasiana esitettä homoudesta lähdekriittisen tarkastelun kohteeksi.⁵⁸ Kuten he toteavat, menneisyyden seksuaalisuuksien sekä eri kulttuurien seksu-

55 Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna 2007: Johdanto. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) 2007: *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki, Like, 12.

56 Kalha, Harri 2005: *Tapaus Magnus Enckell*. Historiallisia tutkimuksia. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47.

57 Sorainen, Antu 2007: Edvard Westermarck. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) 2007: *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki, Like, 226.

58 Dahlberg, Julia & Timosaari, Niina 2014: ”Kaikkidhan tiesivät että Edvard-setä oli homo!” Seksuaalisuuden tutkiminen lähdekriittisenä ongelmana. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) 2014: *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 98–112.

aalisuuteen ja intiimiyteen liittyvien tapojen tulkinnassa pitää noudattaa varovaisuutta ja lähdekriittistä tarkkuutta. Kirjoittajat kritisoivat tapaa, jolla Westermarckin homoutta on kommentoitu usein ilman mitään lähteitä. Samalla, kun Dahlbergin ja Timosaaren luenta osoittaa monia Westermarck-tulkintojen ongelmia ja suoranaisia virheitä, se myös paljastaa tutkimukseen helposti ujuttuvia heteronormatiivisuuksia. Dahlberg ja Timosaari kirjoittavat historiantutkimuksen eettisistä ja metodisista vaatimuksista:

Tosiasiamuotoisia väitteitä tutkittavan henkilön seksuaalisuudesta ei tulisi esittää ilman kestäviä todisteita. Jokainen julkisesti lausuttu historiallista henkilöä koskeva väite vaikuttaa tuleviin tulkintoihin ja ohjaa niitä. Tutkijan tulee puntaroida, onko oikein tuoda esiin sellaisen historiallisen toimijan homoseksuaalisuus, joka ei itse elinäkään tunnustautunut homoseksuaaliksi tai edes välttämättä nähnyt itseään homoseksuaalina.⁵⁹

Tämä luenta tiivistää monia niitä ongelmia, joita ”litanismissa” ja laajemminkin esivanhempien genealogiassa on havaittu. Vain hyvin harvoin, aivan viimeisiä aikoja lukuun ottamatta, on mahdollista löytää historiallisia toimijoita, jotka ovat ”tunnustautuneet” homoiksi tai lesboiksi – saati bi- tai transihmisiksi tai muilla tavoin seksuaalitali sukupuolivähemmistöihin kuuluviksi. Tunnustautumisen ajatus on kuitenkin ongelmallisella tavalla yhteydessä kaapin käsitteeseen, eli ajatukseen siitä, että seksuaalinen suuntautuminen julkistetaan muille, kun siitä on ensin tultu itse tietoisiksi.⁶⁰ Kaapin metaforassa on ongelmallista paitsi ajatus valmiina piilossa paljastamistaan odottavasta identiteetistä, myös se, että ”kaappi” olettaa ulkopuolelleen jotain, mihin ”tulla ulos”. Westermarckilla esimerkiksi ei olisi ollut 1900-luvun alussa Suomessa mitään sellaista homoyhteisöä tai vastaavaa, johon hän olisi voinut ”tulla kaapista”.

Ajatus ”tunnustautumisesta” onkin äärimmäisen rajoittava vaatimus sille, että Westermarckin läheisiä suhteita miesten kanssa voisi

59 Dahlberg & Timosaari 2014, 100.

60 Kaapista queer-tutkimuksessa ja -politiikassa esim. Sorainen 2005, 31.

tarkastella myös homoseksuaalisen halun kehyksessä. Kuten queer-historiantutkimus korostaa, kyse ei ole vain siitä, ettei menneisyydessä ollut käytössä nykyisiä nimityksiä seksuaalisuuden kokemiselle: Joan Scottia lainaten, identiteetit eivät odottaneet menneisyydessä valmiina löytämistään.⁶¹ Erilaisissa kulttuurisissa yhteyksissä ihmiset ovat ymmärtäneet seksuaalisuutensa eri tavoin ja koko seksuaalisuuden käsite, eli tiettyjen tunteiden ja käytäntöjen niputtaminen yhteen tavalla, jota nykyisin kutsutaan seksuaalisuudeksi, on varsin nuori.⁶² Näin ollen riippumatta siitä, oliko Westermarckilla suhteita miesten kanssa, tai oliko jopa hänen seksuaalinen kiinnostuksensa kohdistunut yksinomaan miehiin, hän ei välttämättä olisi ”nähty” itseään homoseksuaalina.

Dahlbergin ja Timosaaren kritiikki heijastelee näkemystä, jota Tuula Juvonen on kutsunut homoseksuaalisuuden ongelmalliseksi arkaluontoisuudeksi.⁶³ Vaikuttaa siltä, että Dahlbergille ja Timosaarelle tuottaa vaikeuksia juuri Westermarckin esittäminen *homoseksuaalina*, vaikka he kirjoittavatkin yleisemmin *seksuaalisuuden* historian kysymyksistä. Vastaavaa todistusaineiston aukottomuuden vaatimusta on nimittäin vaikea kuvitella asetettavan heteroseksuaalisuuden osoittamiselle. Mikäli joku menneisyyden ihminen on ollut esimerkiksi naimisissa, hänet yleensä luetaan heteroseksuaaliksi, eikä hänen suhteitaan toisiin samaa sukupuolta oleviin pohdita homoseksuaalisen halun mahdollisuuksien kautta.⁶⁴

---

61 Scott, Joan W 1993: *The Evidence of Experience*. Teoksessa Abelove, Henry & Barale, Michèle Aina & Halperin, David M. (toim.) 1993: *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York, Routledge, 408–409.

62 Seksuaalisuuden historiallisesta rakentumisesta esim. Halperin, David M. 2002: *How to do the History of Homosexuality*. Chicago, University of Chicago Press, erityisesti 81–103.

63 Juvonen, 2002, 49–51

64 Heteroseksuaalisuus on identiteettinä ja itsekokemuksen muotona myöhemmin kehittynyt kuin *homous*, *lesbous* tai edes *biseksuaalisuus*, eivätkä vieläkään läheskään kaikki heteroseksuaalisesti tuntevat ihmiset ”tunnustaudu” heteroseksuaaliksi. Itse asiassa huomattavasti homoseksuaalisuuden historiallista todistamista vaikeampaa saattaisi olla todistaa jonkin menneisyyden ihmisen yksinomainen heteroseksuaalinen suuntautuminen. Heterouden merkkejä ei ole ollut tapana piilotella ja heterosuhteet ovat nauttineet historiallisesti etuoikeutettua ja tunnustettua asemaa, joten niistä löytyvien jälkien perusteella ei vielä voi päätellä, voisiko niiden taakse näkymättömiin jäädä myös esimerkiksi homoseksuaalisia tunteita tai kokemuksia – tai jopa seksuaalisen halun puuttaminen kokonaan. Kiinnostava esimerkki tällaisesta keskustelusta on J. Edgar Hooverin ympärille rakentunut huhujen verkko: Potter, Claire Bond 2006: *Queer Hoover. Sex, Lies, and Political History*. *Journal of the History of Sexuality* 15 (3), 355–381.

Jos Dahlbergin ja Timosaaren vaatimus kestävästä todisteista otetaan vakavasti, saattaisi käydä, kuten Sheila Jeffreys on ennustanut lesbohistorian osalta: jos lesbohistorian vaatimuksena pidetään todisteita siitä, että kaksi naista on harrastanut seksiä keskenään, saatetaan päätyä tilanteeseen, jossa mitään lesbohistoriaa ei jää jäljelle.⁶⁵ Kuten Juvosen tutkimus kertoo, homoseksuaalisesti eläneet ihmiset ovat tietoisesti saattaneet olla jättämättä haluistaan tai kokemuksistaan sellaisia jälkiä, joita voitaisiin käyttää todisteina.⁶⁶ Lisäksi Dahlberg ja Timosaari toteavat, ettei Westermarckin osalta ole löytynyt esimerkiksi oikeustapauksia tai sairauskertomuksia, joita homoseksuaalisuuden historia usein käyttää lähteinään.⁶⁷ Tämä havainto kertoo osaltaan queer-menneisyyden intersektionaalisista asemista: yhteiskunnassa paremmassa asemassa olevien on usein ollut helpompaa välttää erilaiset kontrollikoneistot ja pitää omat ”oudot” halunsa salassa niin halutessaan.⁶⁸

Myös Tuula Juvosen *Kaapista kaapin päälle. Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa* -teos käsittelee tunnettuja homoja ja lesboja suomalaisen ja (länsi)saksalaisen politiikan piirissä.⁶⁹ Tämä teos kuitenkin välttää sekä ”litanismin” ongelmat että Dahlbergin ja Timosaaren huolen homoseksuaalisen identiteetin iskemisestä menneisyyden toimijoihin. Juvonen tarkastelee homoutta ja lesboutta poliittisen toimijuuden osina ja käsittelee sellaisia ihmisiä 1970-luvulta alkaen, jotka ovat itse nimenneet itsensä seksuaalivähemmistöihin (ja toisinaan myös sukupuolivähemmistöihin) kuuluviksi. Toisin sanoen Juvosen tarkastelu kohdistuu näiden julkisuuden toimijoiden julkikuvaan, ei siihen, mitä he ovat todella olleet. Samoin toimii Harri Kalha tutkimuksessaan, joka käsittelee taiteilija Magnus Enckelliä, tai enemmänkin ”Enckelliana”, taiteilijan teosten ja niitä

---

65 Jeffreys, Sheila 1993: Does it Matter if they did it? Teoksessa Lesbian History Group (toim.) 1993: *Not a Passing Phase. Reclaiming Lesbians in History 1840–1985*. Lontoo, The Women's Press, 22. Toki esimerkiksi oikeudenkäynneissä on pyritty todistamaan seksisuhde kahden samaa sukupuolta olevan ihmisen välillä, ja näitä lähteitä onkin käytetty paljon queer-historian tutkimuksessa. Naisten välisen seksin historian osalta Suomessa ks. Sorainen 2005 ja miesten Hagman 2016.

66 Juvonen 2002, 58.

67 Dahlberg & Timosaari, 2014, 101.

68 Esim. Hagman 2016, 26–27, kirjoittaa 1900-luvun alun suomalaisesta yläluokasta ja mahdollisuudesta säästyä homoseksuaalisuuteen kohdistuneelta kontrollilta.

69 Juvonen, Tuula 2015: *Kaapista kaapin päälle. Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Tampere, Vastapaino.

käsittelevien tekstien kokonaisuutta. Kalhan mukaan Enckell edusti aikalaisilleen jotakin ”auttamattoman pervoa” täysin riippumatta siitä, oliko hän oikeastaan homoseksuaali vai ei.⁷⁰

Nämä tutkijoiden tekemät valinnat ovat mahdollisia ratkaisuja eettisiin kysymyksiin, jotka nousevat menneisyyden ihmisten nimeämisestä anakronistisilla ja edelleen joillekin loukkaavilla nimityksillä. Kuitenkin kokonaisen tutkimusalan kannalta rajoittuminen vain tilanteisiin, joissa joko käsitellään julkisuuden ihmisten julkisivua tai etsitään niitä, jotka tosiaankin ovat ”tunnustautuneet” seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluviksi, rajaisi tutkimuksen hyvin pienelle alueelle. Menneisyyden kokemukset, tunteet, käytännöt ja kaikkien niiden ihmisten elämät, jotka ovat eläneet queer-elämää tietämättä vaihtoehtoisista identiteeteistä, niistä välittämättä tai ne tietoisesti hyläten, jäisivät tutkimuksen ulkopuolelle. Tällöin myös queer-historian mahdollisuudet häiritä historiankirjoitusta laajemmin kaventuvat tai häviävät kokonaan ja queer-historia kaventuu itsetietoisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien kertomukseksi.

Toisaalta queer tutkimuksellisenä näkökulmana ei estä tutkijoita kokemasta tunnistettavuutta tai läheisyyttä tutkiemiinsa menneisyyksiin. Esimerkiksi Juvonen kuvaa, miten se, että lesbona hän saattoi sanoa etsivänsä tutkimuksessa ”juuriaan”, auttoi luottamuksen luomisessa lesbo- ja homoyhteisöihin kuuluvien haastateltavien kanssa.⁷¹ Tässä Juvosen toimintatapaa voi pitää myös strategiana, jolla hän on onnistunut luomaan yhteyksiä tutkimukseensa osallistuviin. Myös Valerie Traub on analysoinut lesbouden historiallista tunnistettavuutta ilman oletusta ylihistoriallisista identiteeteistä käsitteellä ”keskeisyyden kierrot” (*cycles of salience*). Tällä hän tarkoittaa sitä, miten menneisyydestä voidaan tunnistaa erilaisia nykyisin lesboudeksi ymmärrettäviä ilmiöitä. Nämä ilmiöt toistuvat, mutta muuttuvina, ja eri aikoina nousevat keskeiseksi eri aspektit nykyisin lesboudeksi nimetyistä kokonaisuudesta.⁷²

---

70 Kalha 2005, 48.

71 Juvonen 2002, 72.

72 Traub, Valerie 2011: *The Present Future of Lesbian Historiography*. Teoksessa Giffney, Noreen & Sauer, Michelle M. & Watt, Diane (toim.) 2011: *The Lesbian Premodern*. New York, Palgrave Macmillan, 21–34.

Väitöstutkimuksessaan 1940–1960-lukujen Tampereesta Juvonen tekeekin tarkkaa rajaa sen suhteen, ettei hän oleta tutkimilleen ihmisille nykyisiä tai edes nykyistä ajattelua edeltäviä identiteettejä. Juvonen kirjoittaa homoseksuaalisesti tuntevista ja elävistä ihmisistä ja toteaa, että vaikka hän purkaa homo- ja heteroseksuaalisuuden vastakkaisuutta, ei hän voi välttää käyttämästä siihen liittyviä käsitteitä. Toki tämäkään lähestymistapa ei ole ongelmaton. Kuten hän itse kirjoittaa, ”[m]atka homoseksuaalisuudesta siten kuin sen tässä ymmärrän lesbo- ja homoidentiteettiin ei ole sen paremmin suoraviivainen kuin väistämätönkään, eikä näitä käsitteitä pitäisi ongelmattomasti samastaa toisiinsa”.⁷³ Tämä huomio on tärkeä ja suuntaa lukijan kysymään, mihin muuallle erilaiset jatkumot Juvosen tutkimista homoseksuaalisista tunteista, kokemuksista ja käsityksistä olisivat voineet viedä ja millaisissa olosuhteissa nämä toiset tulevaisuudet olisivat tulleet mahdollisiksi.

Queer-katse lähteisiin ja hiljaisuuksiin

Kansainvälisesti *oral history* -tutkimus, eli usein haastatteluin tuotetun suullisen muistitiedon käyttäminen historian tutkimuksen lähteenä ja tutkimuksen kohteena, on ollut queer-historian keskeinen metodinen lähestymistapa.⁷⁴ Toki queer-historian tutkimus on käyttänyt myös monia muita lähteitä. Oikeudenkäyntiasiakirjat, lääketieteelliset dokumentaatiot sekä esimerkiksi media-aineistot kertovat, miten muu yhteiskunta on suhtautunut seksuaalisuudeltaan tai sukupuoleltaan erilaisiksi määrittämiinsä jäseniin. Samoin erilaiset henkilöarkistot ja niiden sisältämät päiväkirjat tai kirjeenvaihto ovat olleet hedelmällisiä lähteitä, mutta näitä lähteitä on yleensä säästynyt vain yhteiskuntien huipulta tai vähintäänkin parempiosaisilta. Lisäksi eri maissa on kerätty homo-, lesbo-, bi- ja transliikkeiden omia arkistoja, jotka sisältävät usein sekä asiakirja-aineistoa että haastattelu-

---

73 Juvonen 2002, 13.

74 Ks. esim. Boyd, Nan Alamilla 2008: Who is the Subject? Queer Theory Meets Oral History. *Journal of the History of Sexuality* 17 (2), 187–189; Murphy, Kevin P. & Pierce, Jennifer L. & Ruiz Jason 2016: What Makes Queer Oral History Different. *The Oral History Review* 43 (1), 1–24; Boyd, Nan Alamilla & Roque Ramírez, Horacio N. (toim.) 2012: *Bodies of evidence. The practice of queer oral history*. Oxford & New York, Oxford University Press.

muodossa kerättyä *oral history* -aineistoa.⁷⁵ Suomessa arkistointityötä on tehnyt vuodesta 2002 alkaen Työväen Arkisto, jonka kokoelmista löytyy Setan arkisto, useita pienempiä lesbo-, homo-, bi- ja transaktivismiin aineistoja sekä muistitietoa.⁷⁶ Etenkin lähimenneisyyden queer-elämää on kartoitettu erilaisilla haastatteluhankkeilla⁷⁷, mikä on kiinnostavaa, koska haastattelujen suhde queer-teorian identiteettikriittisiin lähtökohtiin on jännitteinen. Jotta haastattelulla voidaan tavoittaa queer-menneisyyttä, tarvitaan kertoja, joka haluaa siitä kertoa. Tämä on tarkoittanut yleensä, että haastateltaviksi on valikoitunut itseidentifioituneita homoja, lesboja sekä myöhemmin myös bi- ja transihmisiä, jotka ovat voineet tunnistaa itsensä haastattelukutsun kuvauksesta tai jotka on ollut mahdollista tavoittaa esimerkiksi erilaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhteisöjen kautta. Tällöin ”queer” on saattanut pelkistyä tarkoittamaan näihin nykyisiin termeihin identifioituvia ihmisiä queer-teorian lähtökohtien vastaisesti. Lisäksi, kuten Nan Alamilla Boyd on todennut, joskus queer-elämän sisäiset järjestykset ja haastateltavien oletukset siitä, mitä tutkimus tavoittelee, ovat saaneet osallistujat kertomaan elämästään identiteettipoliittisten mallien mukaisesti myös silloin, kun tutkijan pyrkimyksenä on ollut aktiivisesti kyseenalaistaa näitä malleja.⁷⁸

Artikkelissaan, joka tarkastelee yhdysvaltalaisen queer-historian klassikkotutkimuksia *oral history* -metodologian näkökulmasta, Boyd toteaa, että osa näistä tutkimuksista päättyi pitämään suullisia lähtei-

75 Olen käsitellyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian arkistoja pro gradu -tutkielmassani, Taavetti, Riikka 2013: *Rivien välistä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen lähteet ja suomalaiset arkistoratkaisut*. Pro gradu -tutkielma, Humanistinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto, 57–62 sekä artikkelissani Taavetti, Riikka 2016, *A marshall in love. Remembering and forgetting queer pasts in the Finnish archives*, *Archival Science* 16 (3), erit. 294–295. Yhdysvaltalaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistoista ks. myös Boyd, Nan Alamilla 2015: *History as Social Change. Queer Archives and Oral History Projects*. Teoksessa Freeman, Susan Kathleen & Rupp, Leila J. (toim.) 2015: *Understanding and Teaching U.S. Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender History*. Madison, University of Wisconsin Press, 311–319.

76 Tämän kokoelman synnystä ja sisällöstä ks. Taavetti 2013, 29–36.

77 Valikoima enimmäkseen yhdysvaltalaisia haastattelututkimuksia ja niihin liittyviä metodisia pohdintoja löytyy artikkelikokoelmasta Boyd & Roque Ramírez (toim.) 2012, ks. myös Boyd 2015. Yhdysvaltalaisia ja kanadalaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oral history -hankkeita on koottu *The LGBT Oral History Digital Collaboratory* -sivustolle < <http://lgbtdigitalcollaboratory.org/> >. Pohjoismaissa esim. Bergenin yliopiston yhteydessä Norjassa toimiva Skeivt Arkiv kerää arkistoinaiston ohella myös haastatteluja: < <https://skeivtarkiv.no/intervjuer> >.

78 Boyd 2008, 187–189.

tään perinteisten historian tutkimuksen arvostusten mukaisesti tois-sijaisina. Boydin mukaan tästä myös seuraa, ettei näiden lähteiden käyttöön liittyviä metodologisia erityiskysymyksiä juuri käsitellä.⁷⁹ Merkittävänä poikkeuksena tästä yleiskuvasta Boyd nostaa esille John Howardin tutkimuksen *Men Like That. A Southern Queer History*, jossa Howard kartoittaa miehiä haluavien miesten elämää ja seksuaalisuuden mahdollisuuksia Mississipin osavaltiossa toisen maailman-sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Vaikka myös Howardin keskeinen lähdeaineisto ovat homoiksi itsensä identifioivien miesten haastattelut, Howard pyrkii näiden miesten kautta saamaan tietoa myös toisen-laisista kokemuksista. Howard tekee käsitteellisen erottelun *sellaisten miesten* ("men like that"), eli miesten jotka ainakin jollain tavalla iden-tifioituvat homoiksi, ja *siitä pitävien miesten* ("men who like that"), eli miestenvälistä seksiä harrastavien, mutta homoksi identifioitumatto-mien, miesten välillä.⁸⁰

Howard toteaa, että hänen tutkimuksensa – ja kuten Boyd huo-mauttaa, queer *oral history* -tutkimukset yleisemminkin – tavoittaa lähinnä *sellaisia miehiä*, mutta *siitä pitävistä miehistä* on mahdollista saada tietoa myös näiden haastattelujen kautta, *kahdesti kerrottuna tarinoina* ("twice told stories"). Vaikka menneisyyden miestenvälisen seksin yleisyyttä on mahdotonta millään keinolla luotettavasti laskea, Howard olettaa, että *siitä pitävät miehet* ovat muodostaneet hänen tut-kimuskohteessaan enemmistön kaikista miehistä, joilla on ollut seksi-suhteita toisten miesten kanssa.⁸¹ Tämä Howardin arvio on todennä-köisesti laajemminkin paikkansapitävä, sillä tuskin missään ajassa tai paikassa identifioituminen homoksi, lesboksi tai biseksuaaliksi on ollut lainkaan niin yleistä kuin seksuaaliset kokemukset samaa sukupuolta

---

79 Boyd 2008, 184.

80 Howard 2001, 5.

81 Howard 2001, 5.

olevan kumppanin kanssa.⁸² Nämä historiantutkimuksen marginaaliin jääneet ihmiset saattavat siis oikeastaan olla enemmistö niistä, joiden kokemuksia ja käsityksiä queer-historian tutkimuksessa on pyritty tavoittamaan.

Yhdysvaltalaisen lesbo- ja homohistoriantutkimuksen esikuvien mukaisesti Tuula Juvonen pyrki keräämään väitöstutkimuksensa lähdeaineistoa haastatteleamalla vanhempia homoja ja lesboja heidän kokemuksistaan. Juvonen havaitsi, että haastateltavien löytäminen oli 1990-luvulla Tampereella huomattavan vaikeaa. Sellaisia verkostoja ja instituutioita, kuten feministisiä kirjakauppoja, joiden kautta yhdysvaltalaiset tutkijat ovat löytäneet haastateltavansa, ei Suomessa ollut kerta kaikkiaan olemassa. Harvat löydetyt saattoivat olla tavoittamattomissa tai kieltäytyivät haastattelusta – ja ne, jotka suostuivat haastatteluun, eivät osanneet tai halunneet ohjata tutkijaa uusien haastateltavien luo.⁸³ Tämän vaikeuden vuoksi Juvonen päätyi tekemään ”toisen käden haastatteluja”, eli kyselemään poliiseilta, nuoremmilta homoilta ja lesboilta sekä aiheesta keskustelemaan halukkailta heteroilta heidän lähipiiriinsä kuuluneista homoseksuaalisesti tunteneista ja eläneistä ihmisistä.⁸⁴ Juvonen päätyi siis itsenäisesti samanlaiseen lähteiden käyttöön ja tulkintaan kuin Howard, tosin sillä erolla, että pääosin hänen haastateltavansa eivät olleet aikalaisia homoja tai lesboja, vaan joko heteroita tai nuorempia seksuaalivähemmistöaktiiveja. Tässä tutkijan koh-

---

82 Kuten todettua, tätä kvantitatiivista väitettä on täysin mahdoton todistaa. Tähän suuntaan viittaavat kuitenkin erilaiset tutkimukset homoseksuaalisten kokemusten yleisyydestä, Kinsey-raportista alkaen. Samoin esimerkiksi oma tutkimukseni suomalaisten vuonna 1992 kirjoittamista seksielämäkertoista antaa samanlaisia viitteitä: Taavetti, Riikka, tulossa: *Discovered Queer Desires. Rereading Same-sex Sexuality from Finnish and Estonian Life Stories of the 1990s. Journal of the History of Sexuality*, hyväksytyt julkaistavaksi. Myös Yhdysvalloissa 2010-luvun vaihteessa tehdystä tutkimuksesta näkyy, ettei läheskään kaikilla homoseksuaalisia harrastavilla ole homoidentiteettiä: Balay, Anne 2014: *Steel Closets. Voices of Gay, Lesbian, and Transgender Steelworkers*. Chapel Hill, The University of North Carolina Press., erit. 119–121. Ei siis vaikuta siltä, että edes sellaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa, joissa homo-, lesbo- ja bi-identiteetit ovat käytettävissä ja niitä tukemaan on olemassa myös yhteisöjä ja vähemmistöpolitiikkoja, ne olisivat kaikkien samaa sukupuolta haluavien omaksumia.

83 Juvonen 2002, 52–53.

84 Juvonen 2002, 54.

taamat vaikeudet johtivat luovuuteen lähteiden tuottamisessa ja uusiin tapoihin konstruoida menneisyyttä niiden avulla.

Juvosen vaikeudet haastateltavien löytämisessä ja hänen oma reflektionsa siitä, miten valikoituminen on vaikuttanut tutkimukseen kokonaisuudessa, kertovat kiinnostavasti nykyisyyden vaikutuksesta menneisyyden tuottamisessa. Kuten Juvonen kirjoittaa, sellaista tamperelainen lesbo- ja homoyhteisöllisyys on nykyisin, vaikuttaa siihen, ketkä voivat päätyä kertomaan sen menneisyydestä.⁸⁵ Tällöin menneet tulevaisuudet sulkeutuvat toteutuneen nykyisyyden mukaisesti, eikä haastattelupyynnö tavoita esimerkiksi ihmisiä, jotka ovat myöhemmin päätyneet elämään nykyisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhteisöjen ulkopuolella, elivät he sitten heteroseksuaalista tai ei-heteroseksuaalista elämää. Samoin Juvonen tekee tärkeän havainnon siitä, että haastattelupyynnöt tavoittavat itsestään selvästi vain heitä, jotka ovat elossa ja yleensä haastatteluun suostuvat ne, joiden kokemukset ovat olleet hyviä tai ainakin siedettäviä.⁸⁶ Tästä syystä queer-tutkimus saattaa kertoa menneisyydestä tarpeettoman valoisia tarinoita, kun sivuun jäävät ne synkät tilanteet, joissa tulevaisuus on vaikuttanut täysin lohduttomalta. Tämäkin väistämätön valikoituminen osaltaan tarkoittaa, että menneisyyden tulevaisuudet alkavat muistuttaa nykyisyyttä, koska menneestä kertomaan pääsevät ne, jotka mahtuvat nykyisiin käsityksiin ymmärrettävästä (queer) elämästä. Lisäksi stigmatisoivan menneisyyden vaikutus nykyisyydessä rajaa, keitä tutkija voi etsiä haastateltaviksi. Esimerkiksi Juvonen päätyi tutkimuseettisistä syistä siihen, ettei pyri tavoittamaan haastateltaviksi esimerkiksi aikanaan samansukupuolisesta ”haureudesta” tuomittuja.⁸⁷

Juvonen käytti tutkimuksessaan lähteinään myös erilaisia juoruja ja huhuja mahdollisesti homoseksuaalisesti eläneistä ihmisistä ja tar-

---

85 Juvonen 2002, 60–61.

86 Juvonen 2002, 60. Muistitiedon valikoitumisesta ks. myös Roque Ramírez, Horacio N. 2005: *A Living Archive of Desire. Teresita La Campesina and the Embodiment of Queer Latino Community Histories*. Teoksessa Burton, Antoinette (toim.) 2005: *Archive Stories. Facts, Fictions, and the Writing of History*. Durham & Lontoo, Duke University Press, 111–135. Myös Elizabeth Lapovsky Kennedy ja Madeline D. Davis kommentoivat valikoitumisen vaikutuksia Buffalon lesboyhteisöä käsittelevässä klassikkotutkimuksessaan: Kennedy, Elizabeth Lapovsky & Davis, Madeline D.: *Boots of Leather, Slippers of Gold. The History of a Lesbian Community*. New York, Routledge, 1993, 24–25.

87 Juvonen 2002, 59.

kasteli niiden heteronormatiivista todellisuutta tuottavaa luonnetta. Näitä tarinoita hän paikallisti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston perinne- ja muistitietokokoelmista, jotka puolestaan ovat pääaineistona Jan Löffströmin väitöskirjaa laajentaneessa tutkimuksessa. Löffströmin tavoitteena oli löytää huolellisen perinnearkiston kartoituksen avulla tietoa suomalaisen agraarikulttuurin käsityksistä homoseksuaalisuutena nykyisin pidettävistä ilmiöistä. Vaikka tämä kokoelma ei ole perinteistä *oral history* -aineistoa siinä mielessä, että se ei ole muodoltaan suullista, suomalaisessa muistitietotutkimuksessa haastatteluin ja eri tavoin kirjoittamalla tuotettuja aineistoja on jo pitkään tarkasteltu saman teoriakehyksen alla yhdistäen *oral history* -tutkimuksen, kulttuurisen muistin tutkimuksen sekä omaelämäker-tojen tutkimuksen metodeja.⁸⁸ Kirjoittamalla tehdyillä keruilla voidaan tavoittaa haastattelututkimuksiin verrattuna laajempia vastaanottajajoukkoja ja myös sellaisia vastaajia, joita identiteetilähtöinen homo- ja lesbohistorian tallentamiseen pyrkivä hanke ei välttämättä saavuttaisi. Lisäksi Suomessa valmiit keruuverkot ja keruuaineis-tojen kanssa työskentelemään harjaantuneet arkistot ovat mahdollis-taneet myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oman muistitiedon keruun.⁸⁹

Sekä haastatteleamalla koottuun *oral history* -aineistoon että muisti-tietotutkimukseen laajemminkin liittyikin menneisyyden avointen tulevaisuuksien näkökulmasta kiinnostava yhteinen piirre: ne ovat aina muisteluhetkessä tuotettuja tulkintoja menneestä. Tällöin näissä aineistoissa sekä tutkija että muistelijä tietävät jo, millaiseksi heidän käsittelemänsä menneisyyden tulevaisuus muodostui. Lisäksi muistelu tehdään nykyisten käsitysten ja ymmärrysten valosta. Muistitietotut-kija voikin hyödyntää tätä nykyhetken ja menneisyyden limittymistä omassa tutkimuksessaan. Esimerkiksi Löffström teki osana tutkimus-

88 Esim. Heimo, Anne 2016: Nordic-Baltic Oral History on the Move. *Oral History* 44 (2), 37–58; Fingerroos, Outi and Riina Haanpää. Fundamental Issues in Finnish Oral History Studies. *Oral History* 40 (2), 81–92 ja Pöysä, Jyrki 2006: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimus-sessa. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologiaa kysymyksiä*. Helsinki Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 145–171.

89 Olen kirjoittanut kirjoituskeruista erityisesti lesboelämän tallentamisen ja löytämisen näkö-kulmasta artikkelisani Taavetti, Riikka 2014: Siiri ja minä. Lesboelämän kirjoittaminen ja luke-minen muistitiedossa. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* (8) 1–2, 1–19.

taan vuonna 1993 kansarunousarkiston vastaajaverkostolle kyselyn homoseksuaalisuudesta ja erityisesti siitä, miten nykyiset homoseksuaalisuutta koskevat käsitykset ymmärrettiin suomalaisessa agraarikulttuurissa.⁹⁰ Tällöin hän käytti hyväkseen sitä, että nykyisyys on tunnettu ja ryhtyi selvittämään tunnetun nykyisyyden jälkiä menneisyydessä.

Tällaisen nykyisyytlähtöisen ajattelutavan voi kytkeä Michel Foucault'n ajatuksiin genealogiasta, ei alkuperän etsimisestä vaan eräänlaisesta ”länsimaisen tietovallan sukututkimuksesta”, kuten Antu Sorainen tätä lähestymistapaa osuvasti kuvaa.⁹¹ Vaikka genealogia lähteekin liikkeelle ”nykyhetken historiasta”⁹², se ei silti etsi vain jatkuvuutta. Maria Tamboukoun mukaan genealogia keskittyy katkoksiin, toistuvuuteen ja leikillisyyteen siinä missä perinteinen historia etsii kehitystä, edistystä ja vakavuutta.⁹³ Sukututkimukseen rinnastaen, jokaisesta suvusta löytyy selkeiden sukulinjojen lisäksi myös aviottomia lapsia, syrjähyppyjä ja naimattomia isotätejä. Queer-genealogian voi ajatella sellaiseksi historian tutkimukseksi, joka lähtee kyllä liikkeelle nykyisyydestä, mutta nostaa tutkimuksen keskiöön katkokset. Tällöin tutkimuksen tavoitteena on löytää myös sellaisia sukupuolen ja seksuaalisuuden elämisen tapoja, jotka tuntuvat nykypäivästä nähtynä vierailta ja tuntemattomilta.

Homoseksuaalisuuden historiaa käsittelevän tutkimuksen tarkastelu auttaa huomaamaan, miten nykyinen käsitteellisyys on sulkenut menneitä tulevaisuuksia ja saattanut piilottaa avoimia menneisyyksiä. Esimerkiksi sellaiset menneisyydet, jotka voisivat näyttäytyä nykyisin transsukupuolisuutena ymmärrettävien ilmiöiden genealogiana, ovat saattaneet tulla tulkituiksi tutkimuksessa hallitsevan (miesten) homo-

---

90 Löffström 1999, 84–85.

91 Sorainen 2005, 19. Foucault erittelee genealogiaa erityisesti artikkelissaan Foucault, Michel 1977 [1971]: Nietzsche, Genealogy, History. Teoksessa Bouchard, Donald F. (toim.) 1977: *Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews*. Ithaca, Cornell University Press, 139–164. Genealogian käsitteestä myös Prado, C. G. 2000: *Starting with Foucault. An Introduction to Genealogy*. Boulder, Westview Press.

92 Foucault, Michel 1980: *Tarokkailla ja rangaista*. Helsinki, Otava, 39.

93 Tamboukou, Maria 2017: Reassembling Documents of Life in the Archive. *European Journal of Life Writing* 6, 2.

seksuaalisuuden käsitteellistämisen kautta.⁹⁴ Tätä transsukupuolisuuden piilottamista on voinut vielä lisätä se, miten tutkimuksessa on voitu väistellä vanhentuneina ja ennakkoluuloisina pidettyjä käsityksiä homomiesten naismaisuudesta ja lesbonaisten miesmäisyydestä.⁹⁵ Toisaalta Sami Suhonen on analysoinut, miten 1800-luvun käsitys homoseksuaalisuudesta ”vastakkaisena sukupuolitunteena” on elänyt homo- ja lesbotutkimuksessa, kun sukupuolirajan ylityksiä on käsitelty menneisyyden homoseksuaalisuuden ilmentyminä.⁹⁶ Suhonen kritisoi Juvosta siitä, miten tämä on tutkimuksessaan ohittanut joidenkin haastateltaviensa kuvaukset omasta sukupuolen kokemuksestaan:

Juvonen kirjoittaa, että itsensä ajatteleminen väärään sukupuoleen syntyneeksi oli homoseksuaalisesti tunteville naisille tapa pyrkiä toistamaan ”heteroseksuaalista kaavaa”, kun ei ollut olemassa lesbokuvia oman tarinan kertomiseksi. Hän ei pohdi sitä, että 1950-luvun Tampereella ei ollut tarjolla kuvia transmiehen elämästä.⁹⁷

Suhosen mukaan Juvonen on siis tutkimuksessaan lukenut sukupuolirajan ylittäjiä lesbouden käsitteistön kautta sekä toisaalta käyttänyt transsukupuolisuuden käsitettä historiattomasti, mikä on estänyt sukupuolen moninaisuuden tunnistamista. Vastaavaa kritiikkiä sukupuolen moninaisuuden historiallisten mahdollisuuksien häivyttämisestä voi esittää myös Löfströmin tutkimukselle, jossa hän jo kirjoituskeruukutsunsa kysymyksissä asetti miesten naismaisuuuden ja naisten miesmäisyyden homoseksuaalisuuden kehykseen. Toisaalta Löfström määrittelee lukevansa homoutta ja lesboutta nimenomaan sukupuoli-

94 Ks. esim. Honkasalo, Julian 2016: When Boys Will Not be Boys. American Eugenics and the Formation of Gender Nonconformity as Psychopathology. *Norma* 11 (4), 271. Ruotsalaisen feministisen ja seksuaalisuuden historian tutkimuksen cisnormatiivisuudesta, eli kyvyttömyydestä nähdä sukupuolen moninaisuutta menneisyydessä, ks. Holmqvist, Sam 2016: Att skriva transhistoria. Cisnormativitet och historiens könsöverskridare. *Tidskrift för genusvetenskap* 37 (4), 31–50.

95 Rydström, Jens 2008: Varför behövs transhistoria? *Lambda Nordica* 13 (1–2), 64–65.

96 Suhonen, Sami [ent. M.] 2007: Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) 2007: *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki, Like, 58.

97 Suhonen 2007, 59.

lisina tyyleinä.⁹⁸ Tämä määrittely heijastaa sitä, miten sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevat käsitykset ovat moninaisilla tavoilla kietoutuneet yhteen. Silti näiden yhteenkietoutumisten kriittinen tarkastelu on tutkimuksessa välttämätöntä, jotta havaitaan, millaisia uusia näkömättömyyksiä queer-katse menneisyyteen on voinut osaltaan tuottaa.

Queer-historia pohtii usein kysymyksiä hiljaisuuksista ja niiden lukemisesta, sillä menneisyyden ymmärtäminen vaatii myös sen kysymistä, mistä lähteet eivät kerro. Boyd kirjoittaa, että Howardin tapa tutkia *siitä pitäviä miehiä* avaa uuden metodin, jonka avulla voidaan tarttua aiempaan hiljaisuuteen: nyt äänen saavat ne aiemmin vaienneet, jotka nykyiset käsitykset homoudesta ovat tuominneet pelkurimaisiksi tai käsittämättömiksi. Boyd tiivistää, että koskettamalla aiemmin hiljaista Howard on paitsi tuottanut uutta tietoa menneestä, myös osoittanut aiemman tutkimuksen metodisia rajoituksia.⁹⁹ Sen lisäksi, että nykyhetken identiteettien ”kurkistusaukot” saattavat tuottaa menneitä hiljaisuuksia, hiljaisuudella on queer-historian tutkimuksessa myös muita metodisia merkityksiä. Soraisen tutkimuksissa esimerkiksi se, millainen hiljaisuus vankiloissa on vallinnut naisten välisten suhteiden ympärillä, esti tutkijoita saamasta tietoa tutkimistaan ilmiöistä. Vaikeaminen kertoi samalla paljon siitä, miten naisten välisiin suhteisiin suhtauduttiin.¹⁰⁰ Toisaalta se, ettei nykyisin ymmärrettäville ilmiöille ja identiteeteille ollut 1950-luvun yhteisössä sanoja, ei tarkoittanut, etteivätkö ne lausumattominakin olisi aiheuttaneet rikosoikeudellisen kontrollin kohteeksi joutuneille naisille ruumiillisia seurauksia.¹⁰¹

Löfströmin tutkimuksessa taas hiljaisuus on tutkimuksen keskeinen tulos. Löfströmin mukaan suomalainen agraariperinne käsittelee hämmästyttävän vähän samaa sukupuolta olevien keskinäisiä seksisuhteita, vaikka muuta seksiperinnettä, myös kielletystä ja halveksitusta seksuaalisuudesta kertovaa, on runsaasti. Löfström on myöhemmin palannut tutkimuksensa teemoihin ja pohtinut tarkemmin, mitä tämä aineistojen hiljaisuus oikeastaan on. Vaikka hiljaisuuden osoittaminen tutkimuksessa on vaikeaa, suomalaisten seksiperinteen

---

98 Löfström 1999, 170.

99 Boyd 2008, 186.

100 Sorainen 2005, 60.

101 Sorainen 2005, 35–36.

kokoelmien avulla on kuitenkin löydettävissä paikkoja, joihin homoseksuaalisuutta koskevat maininnat mielekkäästi sopisivat.¹⁰² Löfström tekee eron ”vaikenemisen ja salailun” sekä ”syvän hiljaisuuden” välillä. Hänen mukaansa ei vaikuta uskottavalta, että juuri homoseksuaalisuutta koskeva perinne olisi hävetty tai sensuroitu näkymättömiin kokoelmista.¹⁰³ Löfström toimii, kuten queer-historioitsijan Boydin mukaan kuuluukin:¹⁰⁴ hän olettaa samansukupuolisen halun olemassaolon hiljaisuudesta huolimatta.¹⁰⁵ Tällöin selitettäväksi jää, miksi tästä halusta ei merkittävästi puhuttu ja Löfström selittää tätä hiljaisuutta suomalaisen agraariyhteisön käsityksillä sukupuolten välisestä hierarkiasta ja sen rakentumisesta. Löfström itse kuvailee, kuinka kysymys hiljaisuudesta nousi fokukseen vasta väitöskirjatutkimuksen jälkeen.¹⁰⁶ Tämä on kiinnostavaa sikäli, että englanniksi tehdyn väitöstutkimuksen jälkeen Löfström kirjoitti tutkimuksensa suomeksi, ja tätä teoreettista erottelua erilaisten hiljaisuuksien välillä on vaikea käsitellä englanniksi. Kyseessä on siis sekä suomalaiseen erityislaatuiseen perinne- ja muistitietoaaineiston mahdollistama tutkimus että suomen kielellä helposti tehtävä käsitteellinen erottelu. Tätä teoreettista kehitystä voi pitää esimerkkinä siitä, miten queer-ajattelu muokkautuu erilaiseksi eri kulttuurisissa ja kielellisissä konteksteissa.

Kuvitelmia kummemmasta tulevaisuudesta

Suomalaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian sekä queer-historian tutkimus on ollut myöhäistä ja laajuudeltaan melko vaatimatonta queer-teorian keskuksiin verrattuna, mutta silti – tai juuri siksi – sen piirissä on syntynyt teoreettisia oivalluksia ja tutkimuksellisesti kiinnostavia metodologisia havaintoja. Queer-historiaa tutkivat työskentelevät ajassa, joka eroaa seksuaalisuuden ja suku-

---

102 Löfström 2015, 134.

103 Löfström 2015, 128.

104 Boyd 2008, 186.

105 Löfström kommentoi vain yhden loppuviitteen verran sitä, ettei hänen tutkimuksensa edes yritä selvittää, miten paljon samansukupuolista halua hänen tutkimansa aineiston kuvaamissa yhteisöissä esiintyi. Tämän tutkiminen ei olisi hänen mukaansa mahdollistakaan ”historiallis-etnografisella” aineistolla (Löfström 1999, 266, loppuviite 25).

106 Löfström 2015, 128.

puolen järjestyksiltään huomattavasti heidän tutkimuskohteestaan. Suomalaisen yhteiskunnan muutos seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kulttuurisessa näkyvyydessä, juridisissa oikeuksissa ja myös tutkimuksellisessa edustuksessa on ollut niin nopeaa, että muutos on suuri myös silloin, kun tutkitaan ajallisesti melko läheistä menneisyyttä. Queer-näkökulma korostaakin menneisyyden rakentunutta luonnetta historian tutkimuksessa. Tämä johtuu yhtäältä ilmiselvästi nykykeskusteluun juurrutettujen käsitteiden vaikutuksesta siihen, miltä menneisyys niiden avulla tarkasteltuna näyttää. Vaikka kaikki historian tutkimus tehdään nykyhetken ymmärryksen ja käsitteistön varassa, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvä sanasto on niin tiukasti syntyhetkeensä ankuroitunutta ja nopeasti muuttuvaa, että yhteys tulee erityisen ilmeisenä näkyviin. Toisaalta queer-historian lähdeaineisto on erityisen fragmentaarista, sattumanvaraista ja sellaista, joka vaatii tutkijaa lukemaan vastakarvaan ja rivien välistä. Paneutuminen queer-historian lähteisiin saattaa siksi auttaa pohtimaan myös muun historian tutkimuksen lähteiden ”outouksia”, hiljaisuuksia ja säröjä.

Tutkijoiden tavat kuvata havainnoimaansa ajallista muutosta avaavat kiinnostavia näkökulmia siihen, mitä he ajattelevat tulevaisuuden merkityksestä menneisyyden tutkimuksessa. Sandra Hagman pohtii, mitä hänen esimerkeikseen nostamansa miehet ajattelisivat nykypäivästä ja siitä ”pitkästä matkasta”, joka on johtanut parisuhdelakiin ja samaa sukupuolta olevien pariensa avioliitto-oikeuteen. Hagman päättää kirjansa: ”Toisaalta jännityksen kihelmöinti, pimeiden puistojen salainen kiihko[,] oli sekin laantunut. Poikkeavasta oli tullut tavallista.”¹⁰⁷ Hagman vaikuttaa olettaavan, että miesten välinen salattu puistoseksi tai ainakin sen ”kiihko” olisi hävinnyt. Lisäksi hän muodostaa suoran polun tutkimistaan miehistä niihin nykyisiin homoihin, jotka voivat nykyään avioitua, eli ovat Hagmanin sanoin muuttuneet tavallisiksi. Tämä pohdinta peilautuu keskeiseen kysymykseen siitä, millaisia jatkumoa on mahdollista olettaa menneisyyden queer-elämän jälkien ja nykyisten tunnettujen identiteettien välille. Joskus menneiden avointen tulevaisuuksien näkeminen voi edellyttää sen havaitsemista, ettei kaikki olekaan muuttunut, saati edistynyt, vaan monet

---

107 Hagman 2016, 271.

vanhentuneiksi tuomitut seksuaaliset käytännöt ja itseymmärryksen muodot elävät edelleen.¹⁰⁸ Esimerkiksi miesten välinen puistoseksi ei ole loppunut, vaikka seksille on muitakin tiloja ja vaikka miesparit voivat nykyisin avioitua.

Antu Sorainen pohtii oman tutkimuksensa lopussa eettisiä kysymyksiä, jotka kohtaavat menneisyyttä queer-näkökulmasta tarkastelevaa: ”Käytän suurta tulkintavaltaa, kun luen oikeusdokumentteihin outoja merkityksiä ja poispyyhkiytyvien arkistojen uhkaa. Mutta jäisinkö ohikulkijaksi, jos en katsoisi vinosti sillä tietämyksellä, jonka queer-teorioiden laajentuminen ja etabloituminen on mahdollistanut?”¹⁰⁹ Tässä pohdinnassa queer avaa menneisyyteen näkökulman, joka olisi jäänyt ilman tätä kummastelevaa katsetta näkymättömiin. Silloin sen käyttämättä jättäminen – senkin uhalla, että uudesta näkökulmasta katsominen myös tuottaa ”outoutta” menneisyyteen – olisi väkivaltaista ohittamista, näkemättä jättämistä. Tämä tutkijan vastuu tulee lähelle sitä, miten Carla Freccero on kommentoinut nykypäivän yrityksiä löytää menneisyyden lesboelämän jälkiä. Frecceron mukaan näiden menneiden jälkien etsiminen kertoo myös tarpeesta vakuuttua siitä, etteivät nykyisetkään lesboelämät, -yhteisöt ja -käytännöt unohdu tulevaisuudessa.¹¹⁰ Tästä näkökulmasta queer-historian tutkimus ja dokumentointi on työtä, joka tehdään nykyisyydessä tuntemattomalle tulevaisuudelle, jotta sen olisi mahdollista löytää menneestä itsensä.

Queer-teoreettisesti orientoitunut fragmentoiva näkökulma historiaan ja menneisyyteen tuottaa uutta tietoa ja uusia metodologisia oivalluksia historian tutkimukselle, mutta sen toteuttamiseen liittyy myös riskejä. Esimerkiksi Tuula Juvosen tutkimuksesta näkyy, miten menneisyyden piilotetun, vaietun tai – Jan Löfströmin käsittein – aidon hiljaisuuden etsiminen saattaa tarkoittaa, ettei tutkimuksen suunniteltuja lähteitä edes ole olemassa tai ettei lähteiksi suunniteltuja haastatteluja ole mahdollista tehdä. Nykyisen tutkimuksen tiuk-

---

108 Esim. Halperin 2002, 18–19.

109 Sorainen 2005, 73.

110 Freccero, Carla 2011: *The Queer Time of the Lesbian Premodern*. Teoksessa Giffney, Noreen & Sauer, Michelle M. & Watt, Diane (toim.) 2011: *The Lesbian Premodern*. New York, Palgrave Macmillan, 62–63.

kaan rajattu hankeperusteisuus voi johtaa siihen, ettei tällaisiin tutkimuksiin voida ryhtyä, koska on mahdotonta taata, että ne voidaan saattaa päätökseen projektin keston aikana. Tällöin on turvallisempaa valita sellainen tutkimuksen suunta, jossa mennyt tulevaisuus voidaan nähdä nykyisyytenä. Silloin voidaan luottaa, että ne kehityskulut, jotka ovat johtaneet nykyisyyteen, ovat ainakin jotenkin jäljitettävissä. Tämä sama uhka menneiden tulevaisuuksien kaventumisesta tutkimuksessa koskee toki myös muita historian tutkimuksen aiheita, vaikka queer-historian marginaalinen asema tekee uhasta tällä kentällä erityisen akuutin. Historiantutkimuksessa yleisemminkin menneisyyden hämävät sivukujat ja ”pimeiden puistojen salainen kiihko” voi jäädä tutkimatta, jos tutkimuksen rakenteellisten paineiden vuoksi keskitytään vain hyvin valaistuihin valtaväyliin menneestä nykyisyyteen, sen tunnettuun tulevaisuuteen.

OSA II

